

Circulație monetară și societate provincială în așezarea romană de la Ilișua

Radu ARDEVAN

Localitatea modernă Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud) este situată în Transilvania de nord, la câțiva kilometri nord de râul Someșul Mare, între orașele Dej și Beclean. În timpul existenței provinciei romane Dacia (106-274 p. Chr.), acest loc se afla chiar la mijlocul sectorului de nord al frontierei provinciei. Aici a existat un castru auxiliar roman, împreună cu așezarea lui civilă aferentă, un *vicus* cu nume necunoscut (Gudea 1997, p. 53-54, nr. 29).

Imediat după cucerire, o garnizoană romană a fost așezată în acest punct strategic. În anii lui Traian a fost ridicat pe acest amplasament un castru mic de pământ, pentru o cohortă de infanterie. Apoi, sub Hadrian, o unitate de cavalerie, *ala I Tungrorum Frontoniana*, a construit pe același loc un castru mai mare de pământ. Această unitate militară a rămas la Ilișua până la sfârșitul provinciei romane. Și tot ea a refăcut, cândva pe parcursul secolului II, același castru în piatră (Gudea 1997, p. 53; Protase et alii 1997, p. 67-68, 77-78).

La Ilișua s-au făcut numeroase descoperiri arheologice. Primele cercetări sistematice au fost întreprinse de Károly Torma, pe la mijlocul secolului XIX (Torma 1865). Cercetări de mare anvergură s-au desfășurat apoi începând din anul 1978 și până în 1995 (Protase et alii 1997). Aceste eforturi s-au concentrat cu precădere asupra castrului auxiliar, pe când așezarea civilă (*vicus*) a fost vizată doar în mică măsură. Rezultatele au fost publicate; așa că acum dispunem pentru acest castru de mult mai multe informații decât despre majoritatea fortificațiilor similare din zonă. Din 1996 se desfășoară în continuare săpături arheologice, concentrate însă asupra așezării civile (colectiv condus de prof. univ. dr. D. Protase).

Cercetările recente au adus la lumină un număr mare de monete antice. Dintre acestea, 299 au fost publicate integral, cu toate datele necesare și cu contextul arheologic (Protase et alii 1997, p. 79-94). Așa că acestea pot constitui obiectul unor investigații de "arheologie numismatică". Alte 115 monete au fost publicate de K. Torma, dar situația lor este diferită; nu cunoaștem contextele de descoperire, datele tehnice nu au fost menționate, iar piesele au fost determinate de H. Finály folosind determinantul universal cunoscut al lui H. Cohen, prima ediție (Torma 1865, p. 23 sqq.). Mai există 69 de piese numismatice, care au apărut în timpul cercetărilor din anii 1996-1999 și sunt încă nepublicate. Așadar, cu 484 de monete antice provenind de aici, castrul roman de la Ilișua poate fi considerat, printre siturile de dimensiuni similare din Dacia, drept unul din cele mai bine ilustrate numismatic (Găzdac 2002, p. 78).

Cercetarea științifică a acestui fond monetar a reclamat, mai înainte de orice altceva, o nouă determinare a vechilor descoperiri, cele publicate inițial de K. Torma; ținem să adresăm mulțumirile noastre kolegei Oltea Dudău de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, care a efectuat această operație. Abia apoi am putut întocmi un catalog general al descoperirilor monetare de aici. Pe baza acestuia, am încercat să obținem o viziune generală asupra circulației monetare din așezarea antică de la Ilișua, în măsura posibilităților. Trebuie subliniat că marea majoritate a pieselor disponibile provin chiar din castrul roman. În consecință, concluziile noastre vor oglindi cu precădere viața economică din interiorul fortificației.

Structura cronologică a descoperirilor monetare oferă o viziune generală asupra evoluției vieții romane la Ilișua (vezi *Anexa 1*).

Cele mai timpurii monete sunt trei denari romani republicani din secolul I a. Chr. Cum la Ilișua nu este atestată până acum nici o așezare preromană (Protase et alii 1997, p. 67), este clar că aceste piese au circulat și în primele decenii ale provinciei romane. Aceeași constatare este valabilă și pentru emisiunile imperiale anterioare lui Traian; nu numai că seria lor este discontinuă, dar și coeficientul intrărilor de monedă pe an al acestora este net inferior celui constatat la monetele datând de după cucerire. Se cunoaște acum că în Dacia

preromană piața era dominată de denarul roman republican (*Mihăilescu-Birliba 1993*, p. 41-43), și că monetele Imperiului timpuriu din secolul I p. Chr. sunt aduse în noua provincie de către militari și coloniști (*Ardevan 1991*, p. 225).

Intrările anuale de monedă cresc spectaculos sub Traian, ceea ce aici este un fenomen absolut normal. Menținerea aceluiași nivel de intrări (chiar în ușoară creștere) sub Hadrian reprezintă o trăsătură specifică a zonei. Credem că ea trebuie pusă în legătură cu schimbarea de garnizoană, cu sosirea unei *ala* în localitate și cu construirea noului castru (*Protase et alii 1997*, p. 68). Ritmul vieții economice pare a se încetini simțitor în anii lui Antoninus Pius, deoarece coeficientul intrărilor anuale de monedă este mult mai mic (2,65 față de 4,28). Putem să ne gândim și la influența anumitor evenimente destabilizatoare, care trebuie să fi afectat Dacia de nord-est pe la mijlocul secolului II (*Găzdac 2002*, p. 57).

Sub Marcus Aurelius se produce o foarte puternică reducere a intrărilor anuale de monedă; este, iarăși, o evoluție absolut normală, numai că proporțiile ei la Ilișua par mai mari decât în alte așezări daco-romane (*Găzdac 2002*, p. 77-79). Deoarece Dacia Porolissensis a fost mai puțin lovită direct de războaiele marcomanice (*Gudea 1994*, p. 375-376), această evoluție trebuie să fi fost cauzată de situația generală a provinciei, precum și de probabila ei agravare locală (plecarea garnizoanei într-o campanie de durată dincolo de frontiere?). Ca peste tot în Dacia de nord, situația nu se ameliorează vizibil în timpul domniei lui Commodus.

Refacerea și avântul devin vizibile în timpul domniei lui Septimius Severus, dar ele rămân mai reduse decât în alte așezări contemporane din Dacia romană (*Găzdac 2002*, p. 76, 78). Este surprinzător faptul că nivelul intrărilor de monedă pe an rămâne mai mic chiar față de cel constatat în prima jumătate a secolului II p. Chr., fiind doar puțin mai mare decât cel din vremea lui Antoninus Pius. Chiar și acest nivel se mai reduce sub Caracalla și Elagabal. Creșterea documentată în timpul domniei lui Severus Alexander rămâne destul de modestă și nu mai atinge niciodată cantitățile de monedă din anii lui Septimius Severus. Toate datele disponibile oglindesc o creștere economică limitată în epoca Severilor, sub nivelul celei constatate în prima jumătate a secolului II, și în orice caz fără să manifeste avântul general ce se petrece în provincie sub Elagabal și Severus Alexander (*Găzdac 2002*, p. 91-92).

În sfârșit, perioada anarhiei militare oferă surprize. Sub Maximinus Thrax și Gordianus III viața economică se află într-un declin vizibil. Dar apoi se produce o creștere neașteptată a intrărilor de monedă pe an pe timpul domniei lui Filip Arabul, când coeficientul lor atinge apogeul. Însă acest fenomen trebuie privit cu prudență. Mai întâi, creșterea se petrece datorită noilor emisiuni monetare de bronz "Provincia Dacia", care se băteau chiar în Dacia (*Ardevan 1996*, p. 122). Apoi, după acest moment de vârf, orice circulație monetară pe cuprinsul castrului încetează. Credem că acest scurt avânt al Daciei romane sub Filip Arabul trebuie să fi fost influențat hotărâtor de anumite măsuri administrative, și că el nu s-a menținut mai mult timp (*Ardevan 1991*, p. 231). Situația de la Ilișua confirmă această impresie.

Este important de subliniat că la Ilișua nu mai există nici o circulație monetară după mijlocul secolului III p. Chr. Nici aspectul arheologic și nici descoperirile monetare nu mai atestă vreo așezare romană pe acest amplasament, după abandonarea provinciei (*Protase et alii 1997*, p. 78). Fără a putea preciza momentul exact și circumstanțele retragerii romane, trebuie să remarcăm lipsa oricărei prezențe romane târzii pe cuprinsul fostului castru.

Dar nu numai cronologia izvoarelor numismatice prezintă importanță pentru evoluția și trăsăturile specifice ale așezării romane, ci și compoziția lor pe nominale (vezi *Anexa 2*).

Se remarcă preponderența pieselor de argint printre monetele anterioare lui Traian (23 față de 14 bronzuri). Această structură este firească, dacă ne reamintim că monetele au fost aduse îndeosebi de către militari. În schimb, proporția lor în epoca Antoninilor este surprinzătoare: cu totul altfel decât în alte situri daco-romane cercetate, pe durata întregului secol II p. Chr. numărul pieselor de bronz rămâne mai mare decât cel al exemplarelor de argint (188 față de numai 62). Acest aspect este demn de luat în seamă, și el pare să contrazică o părere generală – anume preponderența monetelor de argint în mediile militare romane (*Găzdac 2002*, p. 67-69). Desigur, chiar dacă soldații își primeau soldele în argint, ei trebuiau să le preschimbe în nominale mai mici pentru nevoile vieții de zi cu zi. Ne-am putea gândi la un rol sporit al civililor din așezarea civilă aferentă (*vicus*), dar în cazul de față marea majoritate a descoperirilor provine chiar din interiorul fortificației romane. În orice caz, această realitate rămâne evidentă. Poate că cercetarea numismatică a Daciei romane trebuie să-și revizuiască unele idei mai vechi și să accepte o pondere mai mare a monetelor de bronz pe piața provinciei, chiar și în fortificațiile de pe frontiere.

Descrescerea dramatică a prezenței monetelor de bronz în circulația monetară locală a secolului III nu este ceva neașteptat; ea se potrivește cu tendința generală, bine cunoscută. Desigur, această evoluție trebuie pusă în legătură, de asemenea, cu politica monetară a împărașilor, care bat tot mai puțin bronz în această perioadă (*Callu 1969*, p. 114-115; *Clay 1989*, p. 219 sq.). O altă trăsătură a vremii este procentul crescut de monete suberate și depreciate. La Ilișua ponderea lor rămâne mereu importantă și relativ constantă, ca și în alte așezări romane de pe frontiere (*Găzdac 2002*, p. 69). Trebuie evidențiată descoperirea câtorva monete de bronz turnate, așa-numite *limesfalsa*, iar în așezare a funcționat atunci chiar un atelier care producea astfel de piese (*Ardevan 2002*). Dar denarii din aliaj slab (billon) dispar tocmai în vremea când antoninienii încep să domine piața. Este vorba de un fenomen general în circulația monetară a lumii romane, antoninienii din aliaj de proastă calitate ajung să înlocuiască moneda depreciată mai veche (*Mattingly 1967*, p. 132; *Peter 2001*, p. 245 – îndeosebi notele infrapaginale 817 și 818). O schimbare radicală a numerarului circulant apare numai în vremea domniei lui Filip Arabul: procentajul impresionant și neobișnuit de mare al monetelor de bronz (20 descoperiri din 26). Este vorba de fapt despre o dominație evidentă – dar efemeră – a emisiunilor provinciale ale Daciei, care atunci au reprezentat 95 % din monetele de bronz și 73 % din totalul pieselor descoperite (vezi și *Găzdac 2002*, p. 70-71). Suntem de părere că acest fapt reflectă o politică deliberată a statului, care încerca să sprijine viața economică prin utilizarea monetelor provinciale (poate chiar și pentru plata militarilor). Dar această conjunctură n-a durat mult. După anul 249 p. Chr. nu numai că orice circulație monetară dispăre la Ilișua, dar monetele provinciale, peste tot în Dacia de nord și centrală, aproape că nu mai sunt în uz (*Găzdac 2002*, p. 73). Acest caz particular subliniază efemerul succes al renașterii din vremea lui Filip.

Monete civice (emisiuni ale autonomiilor orășenești din Imperiu) apar la Ilișua în măsură foarte redusă. În afară de emisiunile "Provincia Dacia", menționate mai sus, mai găsim doar alte cinci asemenea piese. Una, foarte deteriorată, ar putea fi de fapt un sesterț provincial, bătut fie în Dacia fie la Viminacium. Alte două exemplare sunt emisiuni grecești de bronz din epoca imperială (una pentru Caracalla, cealaltă pentru Severus Alexander), bătute de orașe pe care nu le mai putem preciza. Singurul exemplar ce poate fi determinat cu precizie aparține orașului Niceea din Bithynia, fiind emis sub Severus Alexander. Aceste monete aduc o notă "exotică" în circulația monetară locală. Folosirea lor trebuie plasată în primele decenii ale secolului III p. Chr., când asemenea monete devin mai frecvente peste tot în provinciile dunărene (*Găzdac 2002*, p. 41, 88). Dar numărul lor mic dovedește de asemenea importanța redusă a marelui comerț internațional și a unor relații economice mai largi pentru această mică așezare provincială, care era oricum lipsită de bune legături comerciale și amplasată pe o cale mai puțin circulată. Populația de la Ilișua, concentrată în jurul unui castru, pare să nu fi beneficiat de relații importante cu alte spații geografice, dincolo de contactele zonale.

Există și o piesă care necesită o atenție specială. Este vorba de o monetă de bronz, bătută în anul 133 de Iudeea răsculată sub conducerea lui Simon Bar-Kochba (*Protase et alii 1997*, p. 85, nr. 128). Asemenea emisiuni aparțin epocii lui Hadrian, când însă monetele civice sunt în general rare în Dacia romană, mai ales în asemenea *vici* de frontieră din zone mai izolate, precum Ilișua (*Găzdac 2002*, p. 72). Cronologia ei diferă total de cea a celorlalte emisiuni civice pomenite mai sus. Iar sistemul ei ponderal făcea extrem de dificilă preschimbarea și utilizarea ei în lumea greco-romană. În plus, monetele iudaice din anii 130-133 sunt extrem de rare în Dacia (se cunosc până în prezent doar trei exemplare), iar aparițiile lor sunt puține și în întreg Imperiul Roman (*Gudea 2000*, p. 187, 192-194). Pe bună dreptate, această descoperire a fost considerată nu ca o dovadă a unor legături comerciale obișnuite, ci ca un obiect cu valoare simbolică: fie pradă de război – pentru vreun soldat roman, fie amintire a statului Israel și a idealurilor evreiești – pentru vreun grup ebraic din diasporă. Cum unitatea cantonată la Ilișua nu a participat la războiul iudaic al lui Hadrian, cea de-a doua interpretare a acestei piese numismatice pare mai verosimilă. Moneta a fost găsită într-un nivel arheologic aparținând secolului III, așa că ea trebuie să fi fost pierdută mult după emiteră, într-un moment când posesorii ei succesivi pierduseră, probabil de vreme îndelungată, înțelesul mesajului ei simbolic. În concluzie, acest mic obiect metalic poate fi considerat printre puținele dovezi despre existența efectivă a unor comunități evreiești în Dacia romană (*Gudea 2000*, p. 187). Așezarea romană de la Ilișua trebuie să fi avut o asemenea comunitate. Luând în considerare trăsăturile specifice ale acestei așezări, presupunem că o asemenea prezență aici va fi fost redusă și lipsită de orice rol important. Ea trebuie datată în anii răscoalei lui Bar-Kochba ori puțin mai târziu.

În concluzie, se poate afirma că aspectul general al circulației monetare de la Ilișua conturează imaginea unei așezări romane provinciale obișnuite, dar care prezintă și anumite trăsături specifice. Locuirea va fi fost întemeiată îndată după cucerire, ca urmare a prezenței garnizoanei, și a păstrat până la sfârșit un anumit

aspect militar. Trebuie avute în vedere și condițiile locale, mai puțin favorabile pentru o economie de schimb dezvoltată – anume lipsa legăturilor lesnicioase cu marile căi comerciale, lipsa de resurse importante, ca și absența vreunei populații barbare numeroase în apropiere. Așezarea era mai puțin legată de marele comerț internațional ori de principalele conexiuni zonale. Ea a înflorit cu precădere în prima jumătate a secolului II, pe când în cea de-a doua lui jumătate s-a confruntat cu o anumită stagnare ori chiar cu o criză evidentă. Noua dezvoltare ascendentă din epoca Severilor este mai puțin vizibilă la Ilișua și în jurul ei, și oricum ea n-a mai însemnat niciodată o prosperitate comparabilă cu cea din vremea primilor Antonini. Este importantă și fabricarea locală a unor monete turnate, căci ea dovedește nevoia de monedă și dezvoltarea unei economii de schimb monetizate în această regiune de frontieră (Ardevan 2002, p. 41). După anul 235 p. Chr. criza generală a lumii romane a atins și această așezare, lovind puternic societatea locală; numai scurtă vreme, anume în ultimii trei ani ai domniei lui Filip Arabul, situația a părut mai bună. Este evidentă prezența remarcabilă în acei ani a monetelor provinciale de bronz în viața economică locală, precum și dispariția lor ulterioară; fenomenele acestea mai necesită o explicație. Așa că locuirea romană de la Ilișua arată ca o așezare cu un pronunțat caracter provincial, mai ales în comparație cu alți *vici* militari cercetați în Dacia romană.

Sfârșitul circulației monetare romane la Ilișua constituie o problemă aparte. Sub acest aspect, așezarea arată ca și majoritatea comunităților contemporane din Transilvania centrală și de est, adică lipsite de monete după Filip Arabul (Găzdac 2002, p. 78, 80-81). La fel lipsesc și obiecte arheologice databile cu certitudine după mijlocul secolului III p. Chr. (Protase et alii 1997, p. 78). Dar este problematic dacă această stare de fapt poate dovedi abandonarea mai timpurie a Daciei romane răsăritene, ori o retragere romană încă din anii lui Gallienus (Ruscu 2003, p. 166-172). Disoluția circulației monetare este urmarea crizei generale profunde a lumii romane din secolul III. Desigur, manifestările acestei crize trebuie să fi fost mai puternice și cu efecte mai vizibile în zonele marginase mai slab dezvoltate, mai puțin legate de restul lumii. Ilișua reprezintă tocmai un asemenea caz. Prin urmare, așezarea putea să fi existat un timp și după 250 p. Chr., dar într-o formă sărăcită și diminuată, un simplu sat modest, lipsit de rolul său economic anterior în regiune (centru meșteșugăresc și comercial). În orice caz, așezarea romană a dispărut spre sfârșitul secolului III, fără vreo supraviețuire ulterioară pe acest amplasament. Cercetările arheologice au aflat pe cuprinsul fostului castru roman doar câteva mici bordeie barbare din perioada postromană, deci urmele unui grup străin intrusiv (Protase et alii 1997, p. 78).

Abrevieri

Ardevan 1991	R. Ardevan, <i>Monetary circulation in the ancient settlement of Gherla (Cluj county)</i> , în <i>Eos. Commentarii Societatis Philologicae Polonorum</i> , Wrocław, 79, 1991, p. 223-235
Ardevan 1996	R. Ardevan, <i>Monetăria provincială de la Sarmizegetusa</i> , în <i>BSNR</i> , LXXXVI-LXXXVII, 1992-1993 (1996), Nr. 140-141, p. 117-122
Ardevan 2002	R. Ardevan, <i>Officina falsaria din așezarea romană de la Ilișua</i> , în <i>BSNR</i> , XC-XCI, 1996-1997 (2002), Nr. 144-145, p. 39-43
Callu 1969	J. P. Callu, <i>La politique monétaire des empereurs romains de 238 à 311</i> , Paris, 1969
Clay 1989	C. Clay, <i>The supply of bronze coins to Britain in the second century AD</i> , în <i>Numismatic Chronicle</i> , London, 149, 1989, p. 209-224
Găzdac 2002	Cr. Găzdac, <i>Circulația monetară în Dacia și în provinciile învecinate de la Traian la Constantin I</i> , Cluj-Napoca, 2002
Gudea 1994	N. Gudea, <i>Dacia Porolissensis und die Markomannenkriege</i> , în H. Friesinger, J. Tejral, A. Stuppner (Hrsg.), <i>Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen</i> , Brno, 1994, p. 371-386
Gudea 1997	N. Gudea, <i>Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte</i> , Mainz, 1997 (Sonderdruck aus dem <i>Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz</i> , 4. Jahrgang, 1997)
Gudea 2000	N. Gudea, <i>Evrerii în provinciile dacice, 106-275 p. Ch.</i> , în <i>EphemNap</i> , Cluj-Napoca, 9-10, 1999-2000, p. 179-208
Mattingly 1967	H. Mattingly, <i>Roman Coins: From the Earliest Times to the Fall of the Western Empire</i> , London, 1967
Mihăilescu-Bîrliba 1993	V. Mihăilescu-Bîrliba, <i>Războaiele daco-romane și descoperirile monetare</i> , în <i>ActaMN</i> , 26-30/I, 1989-1993, p. 39-44
Peter 2001	M. Peter, <i>Untersuchungen zu den Fundmünzen aus Augst und Kaiseraugst</i> , Berlin (Studien zu Fundmünzen der Antike 17), 2001

Protase et alii 1997

D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud)*, Bistrița, 1997 (extras din *Revista Bistriței*; Bistrița, 10-11, 1997).

Ruscu 2003

D. Ruscu, *Provincia Dacia în istoriografia antică*, Cluj-Napoca, 2003

Torma 1865

K. Torma, *Az Also-ilosvai romai állótábor és müemlékei*, în *ErdMúzei*, 3, 1864-1865, p. 10-67

Anexe

Anexa 1

ILIȘUA - Tabelul descoperirilor monetare

Nr. crt	Emitent	Nr. piese			% din total			Coef. intrări mon. / an		
		AR	AE	Total	AR	AE	Total	AR	AE	Total
1	Republica	3	-	3	0,62	-	0,62	-	-	-
2	Augustus	1	2	3	0,20	0,41	0,62	0,02	0,04	0,06
3	Tiberius	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4	Caligula	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5	Claudius	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	Nero	1	-	1	0,20	-	0,20	0,02	-	0,02
7	Vespasian	8	6	14	1,65	1,23	2,89	0,80	0,60	1,40
8	Titus	3	-	3	0,62	-	0,62	1,50	-	1,50
9	Domițian	7	4	11	1,44	0,82	2,27	0,43	0,25	0,68
10	Nerva	-	2	2	0,41	-	0,41	-	1,00	1,00
11	Traian	12	62	74	2,47	12,80	15,28	0,63	3,26	3,89
12	Hadrian	17	73	90	3,51	15,08	18,59	0,80	3,47	4,28
13	Antoninus Pius	22	39	61	4,54	8,05	12,60	0,95	1,69	2,95
14	M. Aurelius	7	7	14	1,44	1,44	2,89	0,36	0,36	0,73
15	Commodus	4	7	11	0,82	1,44	2,27	0,33	0,58	0,91
16	Anarhia	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17	Sept. Severus	58	2	60	11,98	0,41	12,39	3,22	0,11	3,33
18	Caracalla	10	1	11	2,06	0,20	2,27	1,66	0,16	1,83
19	Macrinus	-	-	-	-	-	-	-	-	-
20	Elagabal	9	-	9	1,85	-	1,85	2,25	-	2,25
21	Severus Alex.	28	6	34	5,78	1,23	7,02	2,15	0,46	2,61
22	Maximinus	2	-	2	0,41	-	0,41	0,66	-	0,66
23	Gordian III	10	1	11	2,06	0,20	2,27	1,66	0,16	1,83
24	Filip Arabul	6	21	27	1,23	4,33	5,57	1,20	4,20	5,40
25	Necunoscut	11	32	43	2,27	6,61	8,88	-	-	-
	TOTAL	219	265	484	42,54	54,75				

Nr. Crt.	Emitent	AR						AE					Total	
		D	Q	Db	Ds	Ant	AntS	HS	Dp	As	Quadr	Civică		
1.	Republica	3												3
2.	Augustus	3								2				3
3.	Nero	1												1
4.	Vespasian	8							2	4				14
5.	Titus	3												3
6.	Domițian	6			1			1	1	2				11
7.	Nerva							1	1					2
8.	Traian	5		2	4			13	15	34			1	74
9.	Hadrian	14		2	1			10	19	42			2	90
10.	Ant. Pius	17		3	2			16	7	16				61
11.	M. Aurelius	3		2	2			3	2	2				14
12.	Commodus	3			1			5		2				11
13.	Sept. Severus	31		11	16								2	60
14.	Caracalla	4		2	4								1	11
15.	Elagabal	5			3	1								9
16.	Severus Alex.	20	1	3	4			4					2	34
17.	Maximinus	2												2
18.	Gordian III				4	5	1	1						11
19.	Filip Arabul					5	1	1					20	27
20.	Necunoscut	2		1	8			1	1	25	2		3	43
	TOTAL	128	1	26	50	11	2	56	48	129	2		31	484

**MONETARY CIRCULATION AND PROVINCIAL SOCIETY
IN THE ROMAN SETTLEMENT OF ILIȘUA**
(Summary)

An English version of this paper was already published in the volume of the XIIIth International Numismatic Congress: Carmen Alfaro, Carmen Marcos y Paloma Otero, *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid – 2003. Actas – Proceedings – Actes*, Madrid, 2005. I, p. 663-671.

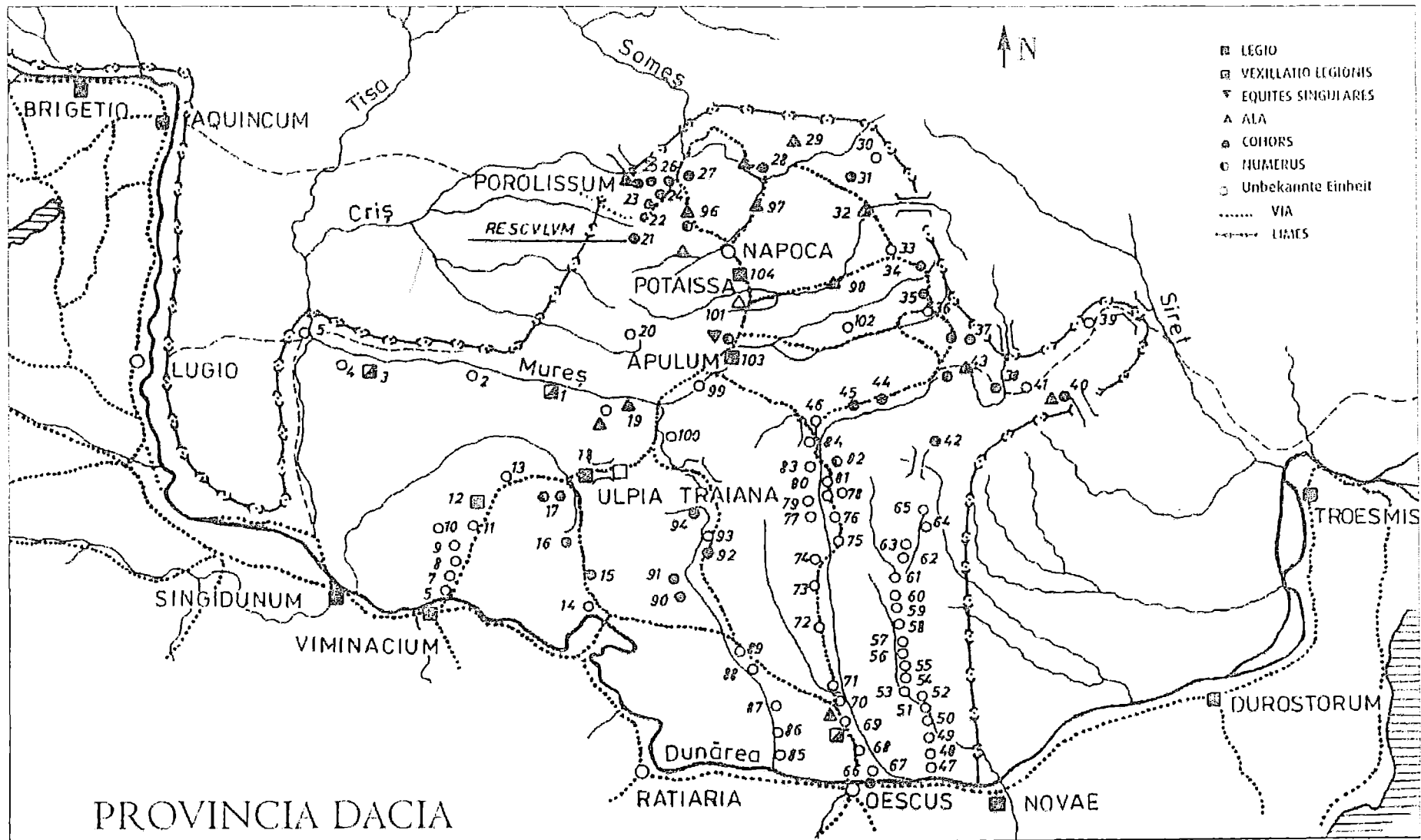

Fig. 1 Sistemul defensiv al Daciei romane (după Gudca 1997). Nr. 29 este Ilișua.

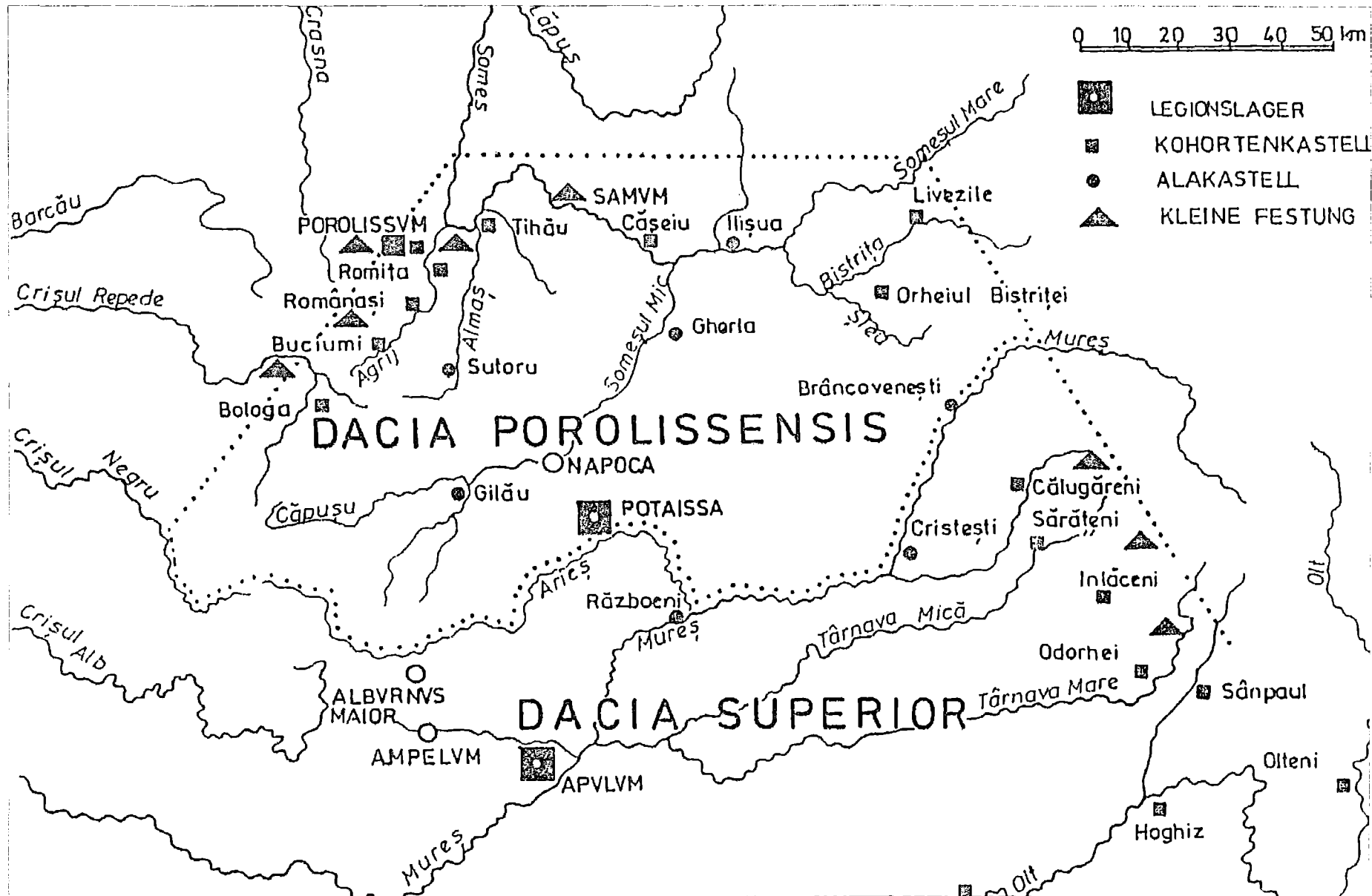

Fig. 2 Dacia Porolissensis și garnizoanele ei romane (după Gudca 1994).

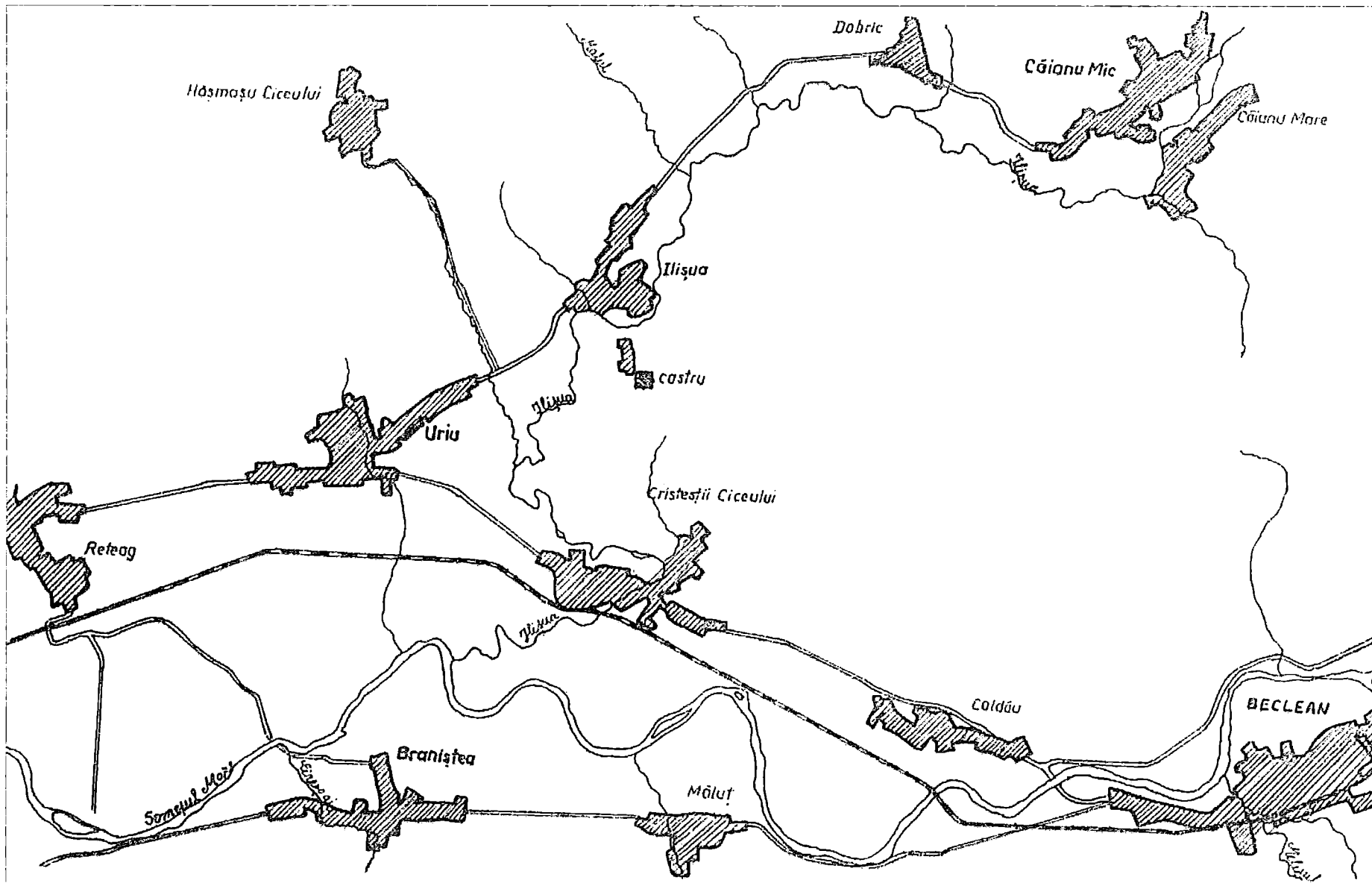

Fig. 3 Amplasarea castrului roman de la Ilișua printre localitățile moderne (după Protasc et alii 1997).

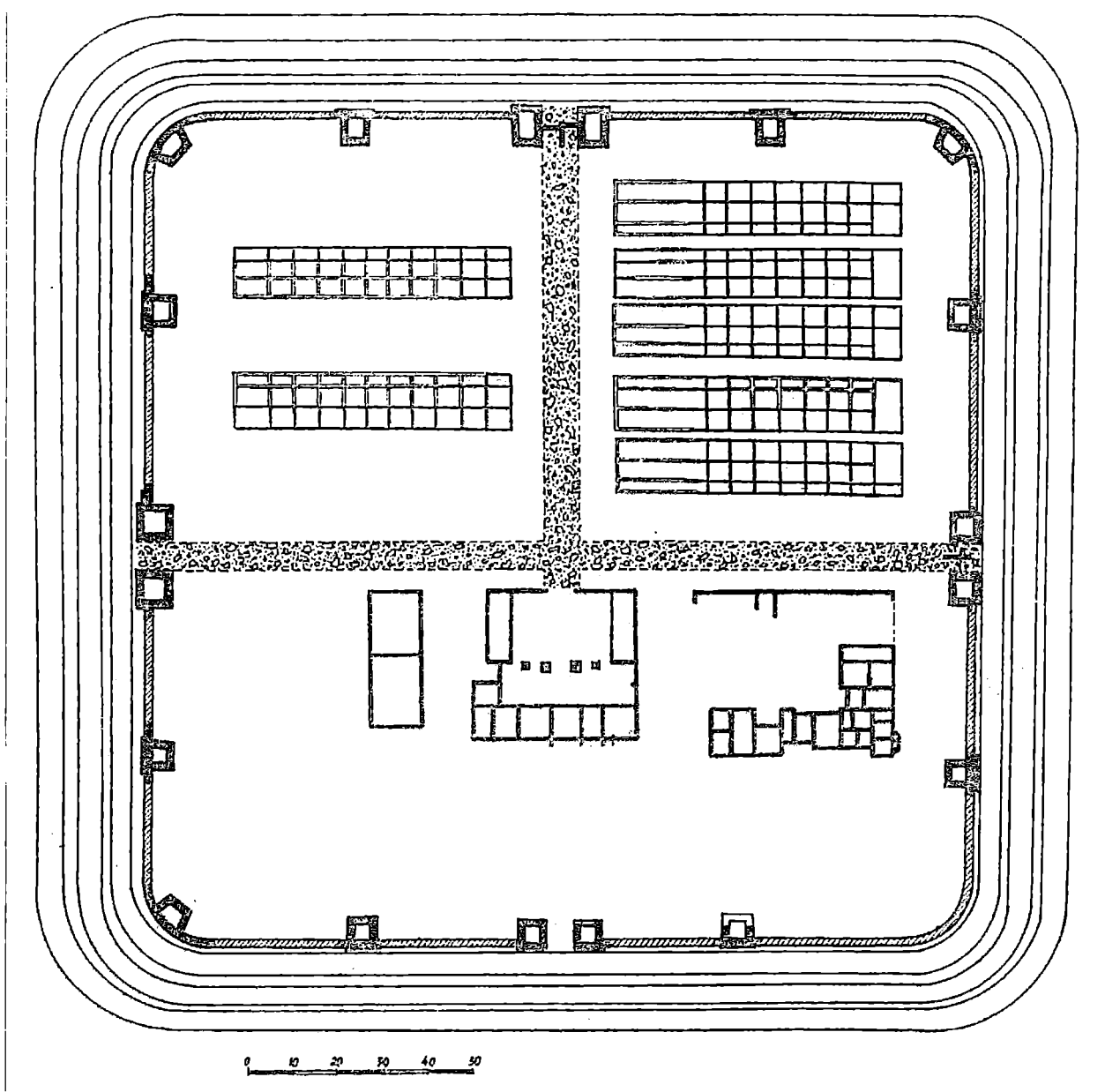

Fig. 4 Planul castrului roman de la Ilișua (după Protase et alii 1997).

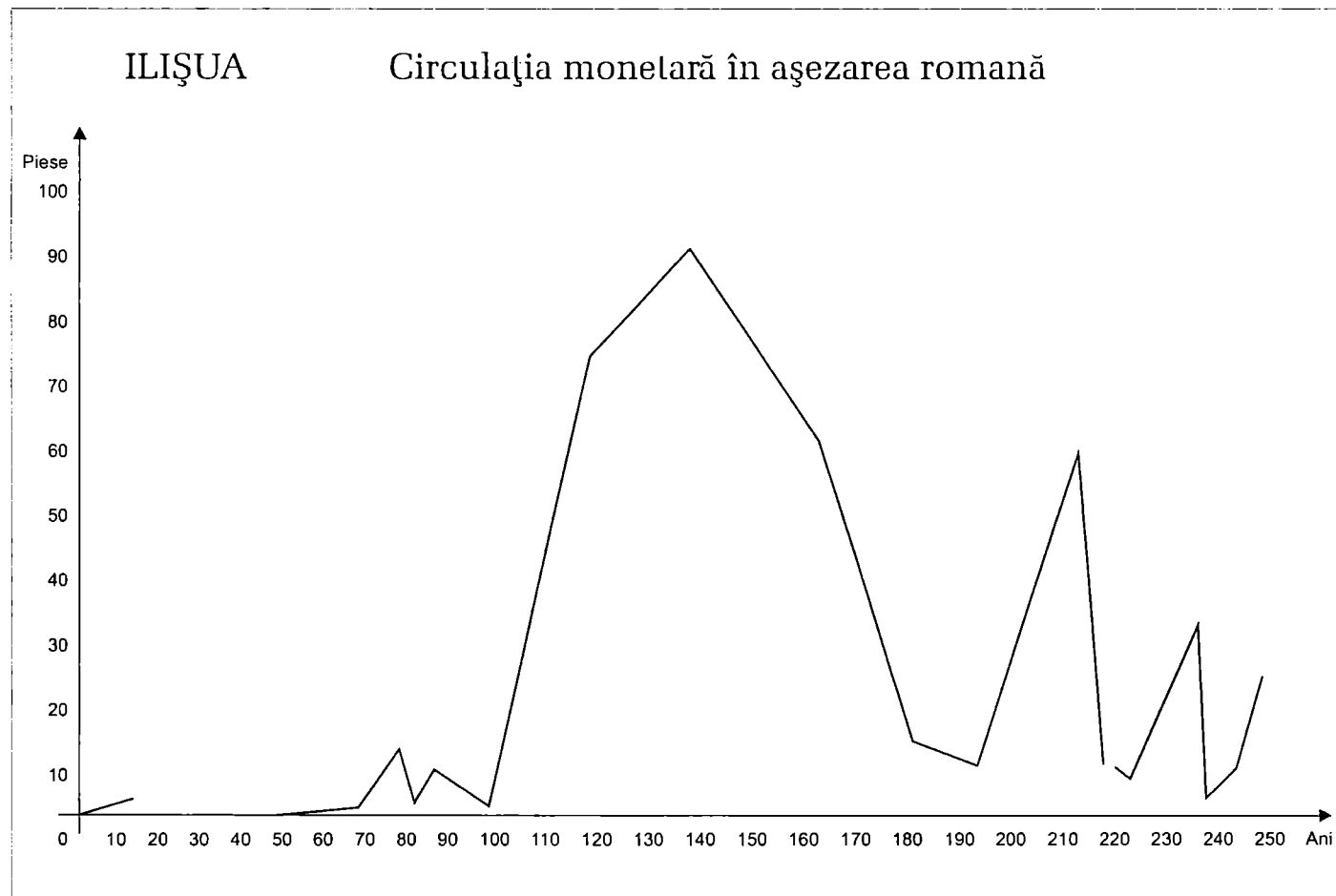

Fig. 5 Cîrculația monelară în Ilișua romană (grafic).

